

„Be mertünk avatkozni saját belügyeinkbe”

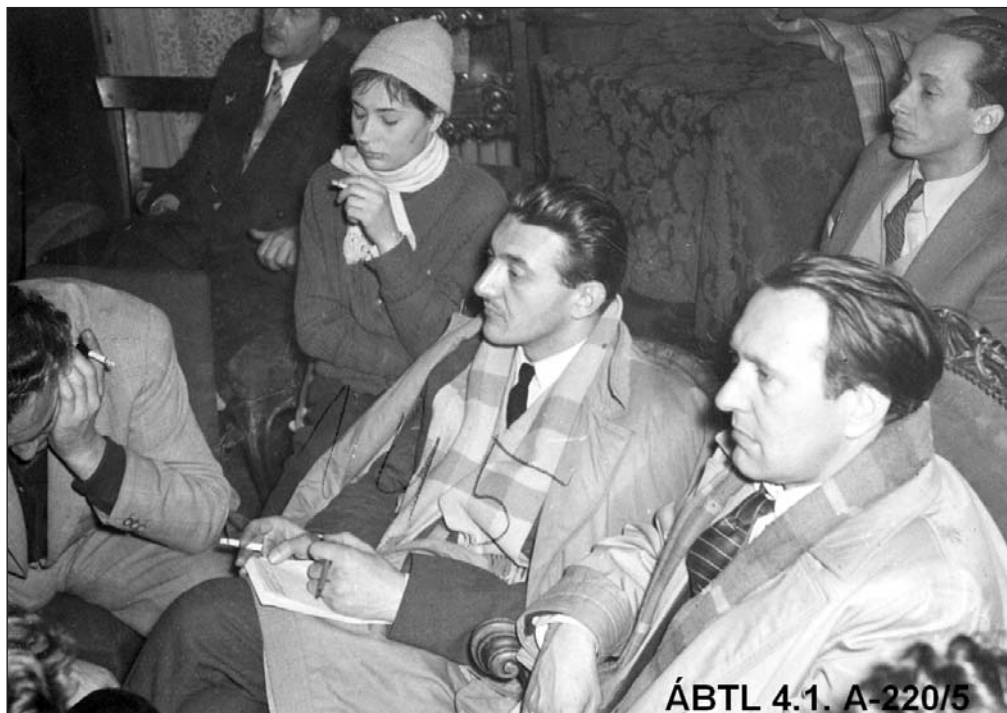
Sinkovits Imre napjai, naplója, dokumentumai

II.

ÁDÁRI NAPOK. November 4-én Gombos Kati fekete szoknyáját hosszában szétszakította, s egyik felét vörös partvisnyélre illesztve kitzúzte Petőfi téri lakásuk erkélyére. A gyászlobogó kis darabját, egy koronás magyar címerrel ékesített régi Nemzeti Színház-borítékban a Sinkovits család ma is őrzi. Az általános dermedtségből, ahogy a munkástanácsok és az írók, úgy a színháziak is próbáltak ébredni, és keresték a cselekvés módozatait. A Központi Munkástanács november 15-én megalakult, amelynek elnökévé Rác Sándort választották, s a testület a következő napokban folyamatosan tárgyalt a Kádár-kormánnyal. De a színházi szövetség is a megújulás hivatalos kereteit próbálta körvonalazni. November 16–18-a közötti napokban megbeszélésre hívták össze a vezetőséget, amit abból következtethetünk, hogy Sinkovits Imre egyik feljegyzésének 4. pontjaként ez áll: „Mindenben a munkássághoz igazodunk” (jegyzeteit, naplóját kézírásos feljegyzéseit, ahogy eddig is, kurzíválva közöljük). A negyedrényi lapocskán a feladatok sorában olvashatjuk: „1.) áll. forr. bizottság megválasztása, jelölőlista. Társulati ülés előkészítés. Program. 2.) Rádió ügye. forr. biz. + Rádió konzerv műsor 3.) vidék: esetenként változik.” A jegyzetből az is kitűnik, hogy a szövetség vezetése 12–14 tagú forradalmi bizottságok megalakítását javasolta a színházaknak. Nem tisztázható, hogy a feljegyzésben további programként jelzett „kedd 2 h. 3 tagú direkt” [órium] mire utal; újabb összejövettel? Talán választásra? A másik időpont bizonyosabban megfejtethető: „Szerda de. Nép műv. megb.” A *Magyar Honvéd* november 21-ei száma például tudatta: a Népművelés Minisztériumban tárgyalt a szövetség, igaz a „Forradalmi Bizottság” elnevezést már nem használta a lap, amelyből megtudhatjuk: átszervezik a színházi főosztályt, a „rosszlemlékű” dramaturgiai tanács helyett „műsorpolitikai bizottság” felállítását javasolják, amelyben a magyar írók is képviselnék magukat, s ez „jelentős mértékben segítené a színpadi műfajok irodalmának szabad, demokratikus, bürokratikus szervektől mentes fejlődését, alkotó kibontakozását”. Sinkovits Imre hagyatékában november 21-ei dátummal a Színház és Filmművészeti Szövetség Forradalmi Bizottságának levele található, amely felszólítja a színház forradalmi bizottságát, hogy 23-án, pénteken reggel 9 h.-ra küldje be javaslatait az alábbi kérdésekben: „1./ Amennyiben a színház Forradalmi Bizottsága ideiglenes jelleggel bírna, a társulat válasszon végleges munkástanácsot. 2./ A munkástanács foglaljon állást a színház vezetői (igazgató, főrendező, gazdasági vezető) kérdésében. 3./ Állítsa össze azokat a lényegbevágó szakmai kívánságokat, reformköveteléseket, amelyeknek teljesítését a színházi terület érdekében kéri.” A levél aláírójaként „Szakács” szerepel, pontosítva: Szakács Miklós, aki a Néphadsereg Színház, a forradalom napjaiban nevét újra visszavett Víg-színház művésze volt. Nem itt a helye, hogy további életével foglal-

kozzunk, de annyit mégis: az ő sorsa a forradalom utáni megtorlás egyik szomorú története. 1957 tavaszán Kistarcsára internálták Szakács Miklóst, s vélhetően súlyos büntetéssel fenyegetve, Harangozó Szilveszter, a kádári–aczéli titkosrendőrség egyik vezető figurája beszervezte. Szakács Miklós kiszabadult Kistarcsáról, s változatlanul a Néphadsereg Színházban játszott. Igazgatója, Magyar Bálint is zavart volt személyét illetően, mert színésze folytatta életét, a minisztérium megemelte fizetését, filmezett, rádiózott. De amiről a Vígszínház direktora sem tudott: Szakács Miklós Cyrano aláírással rendszeresen jelentett előbb az irodalmi és a színházi élet vezető személyeiről, eseményeiről, és nyugati útjairól hazatérve a kint élő magyarokról is részletesen beszámolt, 1959 januárjától a Budapesten működő diplomáciai testületekre, főként a jugoszláv követség embereire is ráállították Szakácsot. (Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára M-17 376-os és M 15 474-es jelzetű dossziéja őrzi a tartó tisztek által a kiejtési gondokat könnyítendő, „Szirano”-fedőnévvel jegyzett ügynököt. Bár színészi hiúságáról árulkodó fordulatai is leleplezik szerzőjét, de Cyrano egyik kézírásos jelentését tévedésből saját nevével írta alá, s az *Egy mondat...* rádiós históriája is már feltételezte, így illetékessége kutatást sem igényel. Dossziéját 1962. szeptember 3-án zárta le Kovács János százados. Aczél György, kulturális miniszter első helyettesének belügyi illetékességére azért hivatkozunk már a kezdetekben is, mert a belügyi akták elárulják: a vezető tisztek már 1957-től folyamatosan tájékoztatták és véleményét kérték.)

ÁBTL 4.1. A-220/5

*A Színház és Filmművészeti Szövetség Forradalmi Bizottságának ülésén Bessenyei Ferenccel
(Háttérben: Ferrari Violetta)*

Alighanem a november a 21-ei levélre érkezett válaszok nyomán a szövetségben összehívott értekezleten készült azon feljegyzés, amelyben Sinkovits Imre pontokba szedve jegyezte fel a szervezeti kérdéseket és a tennivalókat. Ezen az összejegyzetelen a hivatalos működés megteremtése (*Pecsét!, leltár megvan, kulcsokat elkérni*) mellett a színészi társadalom szakmai és létkérdéseit is tárgyalták (A *Munkanélküli színészek*, s ezen belül: a *munkaközvetítés* kérdése, továbbá a *működési engedély kiadásának joga*, a koncesszió igényének módozata is felmerült. Szociális gondok is felvetődtek: 8.) *A színészotthonokat ki tartsa fenn?* 9.) *Színész óvoda!? Ké legyen?* 10.) *Kik tartoznak a színész szaksz.-hez (szakmák?)* S végezetül, 11. pontként ismét egy hivatali gond: az *Irattár* ügye. Azt is tudjuk, hogy a Vöröskereszt segélyezése és a színészek élelemmel való ellátásának feladatát is vállalta a szövetség. De az valótlan Berek Kati emlékezésében, miszerint „megérkezett Sinkovits, aki lement vidékre azzal, hogy éheznek a budapestiek”. Sinkovits Imre nem járt vidéken a forradalom napjaiban, se novemberben és decemberben sem.

Aprólékos, érdektelen tények, amelyeket említettünk? Látszólag igen; felületesen átfutva ezeket egy hétköznapi szakszervezeti értekezlet napirendi pontjainak is vélhetnénk. Ám hatalmas erőfeszítés lappang a ceruzával rótt sorokban. A művészi közélet történelmi léptékű fordulatát, az önállóság, a szellemi, intézményes szuverenitás álmát, vagyis az alapvető változás igényét rejtik Sinkovits Imre feljegyzései, jelezvén a közös akarat és a cselekvési terv irányait. A firkantott, emlékeztetőnek is tekinthető tételek a „magunk belügyeibe való avatkozás” lényegi pontjait tartalmazták. Hiszen a színházi élet autonómiájának a rendjét tervezték a szövetségben is. Ebben az igényben egy másik, már az árnyalatokat is tartalmazó, hosszában félbehajtott lapot is találunk a hagyatékban: úgy számították, hogy az új kollektív szerződés február 15-étől *lép életbe*, a színészek szerződésének határidejét pedig május 31-ei dátummal állapították meg.

A sztrájkjogok körül viták lobbantak a munkásság és a kádári vezetés között; fizetéscsökkenéssel járhat-e a munka kollektív beszüntetése? Bizonyára erre utal a színész feljegyzése: *10% vagy 20%-os levonás törvénytelen, s ez ellen tiltakozunk*. S alatta a megjegyzés: *Már a színház mint a gyár*. Az intézmények, rangja, besorolása is feladatnak mutatkozik, ebben a tájszínházak bérezése, továbbá az *I. II. III. rendű színház* minősítését is hasznosnak véli a szövetség forradalmi testülete. S egy költségvetési javaslatot is olvashatunk: *Üzemi kultúrsoportok anyagi ellátásának csökkentése, a hivatásosok javára*. Valóban, a politikai, de kulturálisnak mondott propagandamozgalom az állami és üzemi, intézményi költségvetéseket súlyos tételekkel apasztották, ugyanakkor a művészek anyagi becsülése, pl. a színházak műszaki gárdájának fizetése is egyre méltatlanabb szintre süllyedt. Bizonyos, hogy a politikai okokból színpadról letiltott, leszorított művészek sorsára utal az a feladat, miszerint: *Szerződés nélküli színészek felülvizsgálata*, s ehhez is kapcsolódik: *Munkanélküli színészek felülvizsgálata*. S arra is találunk nyomot Sinkovits Imre hagyatékában, hogy milyen hagyományokat akartak felújítani a művészi életben. Egy rózsaszín nyomtatvány utal rá: a Magyar Színészek Szabad

Szakszervezetének fejlécével az 1945 után használatos „Film-alkalmazási levél”, vagyis az egykori szerződési nyomtatvány mintául szolgált volna a megújítandó filmgyártásnak.

*Pest utcáin több helyen feltűnt a plakát. Beavatott, vélhetően színházi festő munkája.
(Apáti Imre méltatlan a sorban)*

Dokumentum van arra is, hogy az emberek komolyan vették a változások ígéretét és Sinkovits Imre közösségi megbízatását. Nem lehet megrendülés nélkül olvasni azt a levelet, amelyet november 29-én Füstös Béla, a Nemzeti tagja, a világosító tár vezetője írt: „Kedves Sinkovits Imre! Nem tudom, hogy mi tárvezetők maradunk-e a helyünkön. Minden esetre addig is jó volna a társulati ülés alatt felszólítani bennünket, hogy minden tár a maga pontján fogjon a javítási munkákhoz. Értem ez alatt, hogy a világosítók addig is előmunkálásokban és a többi tár a megfelelő szétosztásban foglalatoskodna. Nekünk elég nagy munkánk volna az anyag beszerzéskor is hozzá fogni.” Azért szívszorító ez a kitépett noteszlapra írott levélke, mert Füstös Béla úgy gondolta, ha nagyhírű igazgatóját elmozdították, a főrendezők ragja is megszűnt, a titkárságiakat menesztették, s ő, mint „vezető” is a régiek sorába tartozik, így bizonytalan holnapi beosztását illetően. De ami felemelő: nem a maga posztját félti, hanem a legfontosabb neki a SZÍNHÁZ ügye és rendbetétele. A próbaszínpadra fiatal forradalmárok szemben a Népszínház utcával gépágyút és lőszert helyeztek el, s az invázióban megsebesült a Nemzeti épülete; a szovjet tankok a Rákóczi út felőli oldalát rogyasztották meg, és a művészbemutató is beomlott, ahol az ügyele-

tes tűzoltó hősi halált halt. Ilyenképpen a műszakiak novemberben és decemberben is a romokat takarították, és javították az épületet.

Kádár János és társasága pedig napról napra egyre durvábban piszkították a forradalom eredményeit, szellemét és harcosait, amelyhez a december 1-jén alakuló kétezer fős karhatalmi ezred a megtorlások élcsapatává rukkolt elő. December 2-án az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának háromnapos ülése ellenforradalomnak bélyegezte az október 23-a utáni eseményeket. De a munkások nem engedtek, újabb tanácsok alakultak, a bányavidékeken sztrájkoltak. Krishna Menon, India moszkvai nagykövete Budapestre látogatott; december 2-án az írók küldöttsége (Tamási Áron, Déry Tibor, Képes Géza, Örkény István) is felkereste a margitszigeti szállodában, a diplomata Kádárral is találkozott, de a pártvezető elutasította a közvetítő javaslatait. Sinkovits Imre pedig megfordította naplóját és újra jegyezte az eseményeket.

TÍZ NAP - TIZENNYOLC OLDAL

December 4.

A magyar nők tüntetnek az utcán, a szovjet orvtámadás 1 hónapos fordulóján a Hősök terén. Szovjet tankok, így merték szétkergetni őket. Izzó a fővárosban a hangulat. Heves jelenetek az utcákon.

December 5.

Ma ismét tüntetnek a nők. A Petőfi-szoborhoz vonultak. Szovjet páncélosok mentek a tömegre ott is, az amerikai, angol követség és a Parlament környékén is. Külföldi hírek szerint: Moszkvában és Leningrádban, Ukrajnában is mozgolódik a fiatal munkásság és egyetemisták. Hammarskjöld főtítkár 16-án kívánna Magyarországra jönni! Marosán leköpte ismét a magyar forradalmat. Íróink állítólag nyilatkozatot adtak ki: miszerint a szovjet maga is meg fogja bánni, hogy fegyverrel törte le, véresen a magyar forradalmat. [December 2-án az írószövetség elnöksége elfogadta a Gond és hitvallás című nyilatkozatot, amelyet Tamási Áron fogalmazott] (Keleti Ágnes megszerezte a 4. aranyérmet M. o.-nak a melbourne-i olimpián) Ma ismét izzó a főváros hangulata. [Amely azt is jelenti, hogy kollégista-egyetemista diákok elhurcolását a tüntetők megakadályozták, a Szabadság téren pedig a karhatalom tüntetést oszlatott fel.]

December 6. Mikulás napja!

Az utca ma is tele van. A főváros nyugtalan! Az éjszaka letartóztatták Tamási Lajost és Kárpáthy Gyulát. [Késő este, éjszaka mintegy kétszáz értelmiségit hurcoltak el Budapesten. Kárpáthy Gyula (író, dramaturg, a színházi lexikonban neve nem szerepel) a színházi szövetség forradalmi vezetőségének tagja volt, Zrínyi darabját, melynek zárósikolya „Ne bánts d a magyart!”, 1954 decemberében nagy visszhanggal mutatta be a Vígyszínház.] A szövetség nevében tiltakozó jegyzéket juttattak el Bessenyei Feriék (Dajka, Pécsi, Benkő, Szakács) Münnichnek a Parlamentbe. Tüntetés volt ma is. Az orosz követség előtt kezdődött és a Nyugatinál. Nagyobb csoport vörös zászlóval Kádár és az oroszok mellett tüntetett. Felkelők tüzet nyitottak rájuk Karhatalmi alakulatok és a ruszrik a levegőbe lőttek. Az Oktogonnál már a tömegre nyitottak tüzet az oroszok és a katonák. Többen megsebe-

sültek. 1 ember meghalt. Ezt a tömeg egy autóra helyezte, leborították nemzeti színű zászlóval és fekete lobogóval elindultak a Nemzeti Színház felé. Itt szovjet páncélosok széteszlatták a tömeget. A Rákóczi úton újra összeverődtek és a Tanács körúton befordulva a Madách térig jutottak. „Vesszen Kádár”, „Nagy Imrét a kormányba”, „Ruszkik baza!” A Madách téren ismét szovjet páncélosok jelentek meg. Páncélautón szovjet gyalogság és rendőrök, szétkergették a tömeget, és átfésülték a mellékutcákat. Több embert elfogtak. Munkástanácsokban letartóztatások! Horváth Jenőék [külügyminiszter] elutasították az ENSZben Hammarskjöld Magyarországra jövetelét. December 16-án péntek estig kaptak haladékat!?! (Az Olympián már 7 aranyérmünk van.)

December 25 és 26 fizetett szünnap. Letartóztatták Obersovszky Gyulát „Élünk” c. lap illeg. szerkesztéséért.

A budapesti Rádió is közölt híreket a mai tüntetésről, de úgy hazudik, mint egy útszéli részeg csavargó. Robadt szemétláda.

December 7. péntek.

Az éjjel letartóztatták Gáli Jóskát. Gyusziról [Vélbetően Obersovszkyra utal, bár Kárpáthy Gyula is letartóztatásban volt] megtudtuk, hogy a Fő utcában van. Ma délután a Szövetségben a ruszkik házkutatást tartottak. Részleteket nem tudunk még. Délelőtt egészen kihalt volt a szövetség. Major már behozta a színházba az egész régi bandáját. [Vagyis titkársága is visszatért. De Major Tamás erről a korszakáról, annyi más fontos kérdés mellett, nem beszélt emlékezéseiben. Sinkovits Imre idézett, 1956-os vallomásaiban úgy fogalmaz: Majort visszarendelték, de „nem sok vizet zavart” az első időben.] Azok, akik tegnap a Kádárék mellett tüntettek, mint kiderült, szerencsétlen SZOT által kirendelt baldózerek. Apust is behívták állítólag. [A hír nem bizonyult igaznak.]

C. Menon India moszkvai nagykövete ma elbagyta Budapestet, s jelentést tesz Nehrunak a látottakról. Tamási Lajost ma kiengedték.

(Olympián 9 aranyérmet szerzett a magyar olympiai csapat.)

december 8. szombat!

Anyuka bejött Ó-Budáról.

A Nemzetiben Major megbeszélést tartott a műszakiakkal. A helyzet egyre zavarosabb. A kormány a munkástanácsokkal való megbeszélés után nem reflektált a különböző memorandumokra, hanem majdnem egyértelműleg kiforgatva és félremagyarázva az eseményeket s azok mozgatóit: okt. 23-át jórészt ellenforradalomnak és az imperialisták bujtogatásának minősítette!!!!!!

2 h.kor a Szövetségben megbeszélés volt a nyitással kapcsolatban. Ide érkezett az örömhír: Kárpáthy kiszabadul. S néhány perccel később 3/43-kor megérkezett Gyuzsi. Letartóztatásának oka: „már tárgytalan”. Nagyon karakánul viselkedett. Rodrigezzel volt együtt. A kihallgatáson elmondotta véleményét az oroszok behívásáról, a Kádár kormányról s a sztalinista restaurációról. [A Gond és hitvallásnak is ez a két fő tétele]. Nagy volt az öröm, így újra munkához láttunk.

Süjvedünk.

[Főntebbiek igazolják: Sinkovits Imre elevenen fogalmazott, s jó volt a helyesírása, stílusához híven megtartottuk régies alakjait (pl.: Olympia), de a sietősen és felfokozott érzelmekkel írott soraiba került központosítási s olykori betűhibáit ja-

vítottuk. Ám a feltűnő hiba nagyon is tudatos: a *süjjeidünk* formula közállapot züllésére utal azzal is, hogy a helyes, *lly*-os írásmód helyett szándékosan vétve írta helyzetjelentését.]

December 9. vasárnap.

Ma süttött a nap! Tele volt az utca emberekkel. Apuka is bejött. A Petőfi munkásbrigád számára a „Lenin egyetlen” kis műsort adtunk. Meglátogattak ma: Brózer Gabi [orvosismerőse], Weisz Oszti [egykor cserkésztagja], Ladányi Mibály

[a költő?] (meséli, hogy vidéken még csak most kezdődik a „takarítás”).

Apróhírdetések

Látta-e már Bp.-et széjjel?

Budapest európai vér fürdőváros

Akar élelem nélkül élni? Jöjjön Bp-re!

Lakását ingyen leválasztom – Zsukov.

(Nov. 4-től szovjet–magy. barátság hónapja.

1 nap városnézés)

Miért történik mindez? = mert be mertünk avatkozni a saját belügyeinkbe.

Mi a Pravda magyarul? = Igazság = Nem! =? = Borba az igazság! [Vagyis: a jugoszláv pártlap nevének szójátéka még novemberből valami ábrándot asszociált; hátha Nagy Imrének és a követségen védelmet kért társainak sorsa s talán a forradalom ügye Titóék által javítható? Ugyan ki tudta akkor, hogy Hruscsov titokban Brioni szigetén Titóval egyeztetett. (Nagy Imrét és a budapesti Jugoszláv követségre menekülteket november 22-én, szerdán a KGB erőszakkal a mátyásföldi repülőtérre szállította és repülőgépen Romániába vitte.)]

Miért nyerte meg Kuc a 10000 m-es olymp. bajnokságot? Mert Kovács futott mögötte egy benzines üveggel.

14 éves kislány becsönget egy III. emeleti lakásba: néni kérem, ha szépen letörlöm a talpamat, meg tetszik engedni, hogy kilőjyek a szobaablakon?

10 éves kislány az utcán megkér egy bácsit, hogy adjon oda egy szelet kenyeret egy szemmeláthatólag éhes ruszkinak. „Miért nem adod oda te kislány?” „Óh, nem lehet tőlem fél!” – szól a fiú.

Ki a négy nagybatalom? USA, SZSZSZR, Kína és a VIII. kerület.

Miért jöttek a ruszkok nov. 4-én olyan kora hajnalban? Mert a gyerekek még aludtak!

Az ENSZ jelszava: Lében und lében hagyni.

Corvin moziban: Kérem, itt megy a támadás 6.25-kor? Nem kérem, az a mozi előtt megy!

Dühöng a Bach-korszak Magyarországon.

Ma délelőtti megbeszélésén a munkástanácsok országos vezetősége megbirdette a 48 órás sztrájkot.* Békéscsabán, Tatán, Salgótarjánban stb. véres összetűzések voltak tegnap. Több halálos áldozattal.

Kádárék statáriumot hirdettek a fegyverrejtegetők ellen.

Betiltották a központi munkástanácsot. [Kétszer aláhúzva.]

Az ENSZ hétfőn kezdi ismét a magyar kérdést vitatni. USA és 14 állam javaslata: elítéli a Szovjetunió beavatkozását, és ENSZ-felügyelet alatti kivonulását javasolja.

**Hétfőn éjjel kezdődik a sztrájk a vill. üzemek, vízművek, orvosok, tűzoltók, mentők kivételével.*

Vajjon mit hoz a sztrájk?

Mit hoz a bolnap?

December 10. hétfő.

Ma délelőtt Bessenyei Ferit becitálták a rendőrségre. Az értelmiségi forradalmi bizottság ügyében érdeklődtek tőle. Déry Tibor, Keresztury Dezső ugyancsak ott voltak. Mindnyájukat hosszabb-rövidebb idő után elengedték.

Délben fent voltunk a minisztériumban Darabos Ivánnál – Igen értelmesen beszélgetünk, de semmit nem végeztünk. Majd Kállai Gyulával fogunk tárgyalni.

Egész este a rádió a sztrájk ellen beszélt. Ellenforradalomnak minősített a kormány minden sztrájkot, noha a munkásság sztrájkjogát elismeri!?!?

Kétségbe esett propaganda erőfeszítések.

December 11. kedd. [A dátum mellett egy komor ábrázatú férfi apró rajza.]

Ma délelőtt a Katona József Színházban megállapodtunk egy collégium összeállításában a színház élére. Ez 4–5 íróból, a rendezőkből és 6 színészből állna. Utána a Szövetségben keserű hangulatú megbeszélés.

A sztrájk, úgy látszik, sikerült.

Olyan a város, mint vasárnap. Rengetegen vannak az utcán, sétálnak, beszélgetnek. Villamos nem jár. Autóbusz sem. Üzletek zárva. Reggel a zuglói remiznél 2–3 ezer ember gyűlt össze, megakadályozta a villamosok elindulását. Kormány és szovjet ellenes tüntetésben folytatódott. Hasonló megnyilatkozása volt a Nemzeti Színház környékén összegyűlt 1½–2 ezer embernek, akiket magyar rendőrök igyekeztek puskatussal szétverni, sikertelenül. Valahányszor egy szovjet harcokosi ment el beszélgető csoportok mellett, azok felkiáltottak: Rusz'kik haza!!! A megjelenő magyar karbatalom végtelenül brutális volt! Izzó volt mindenfelé a hangulat.

Vidéki hírek. Kecskeméten megtartották a Kőszívű ember fiainak előadását. 200 főnyi magyar közönség előtt (fekete nyakkendővel) tele fegyveres oroszokkal. A színházat szovjet tankok vették körül.

Győr elszánt munkásainak üzenetét Földes Gabi hozta. [Földes Gábor a győri Kisfaludy Színház színész-rendezője, majd főrendezője. A forradalomban a győri Forradalmi Bizottság Értelmiségi Tanácsának elnöke volt, 1958. január 15-én kivégezték.]

Csepel üzent: ne merjünk játszani.

Mi tévők legyünk? [A játszani vagy nem játszani? – kérdése a forradalom ügyének drámai mélységgel felmerült etikai, politikai, dilemmája volt a kádári hatalomátvételt követő napokban, hetekben. S majd állambiztonsági kérdéssé is emelkedett a kádári bosszú éveiben. Jelzi ezt Cyrano–Szakáts Miklós 1957 őszeről való jelentése is (ÁszTL: M–15474-es dosszié). A spiclidolgozathból a Bessenyei Ferencre, és csak a nyitásra vonatkozó sorokat idézzük: „Főenergiája abban merült ki, hogy a Nemzeti Színházat minél később nyithassák ki, ebben Sinkovits-csal és Gellérttel, Majorral együtt mesterkedett. Azt akarták, hogy 23-án a »dátumra« nyithassák a Fáklyalánggal.” Másutt azt is írta Cyrano, hogy Illyés tiltotta a Fáklyaláng előadását, de ez valószínűtlen, hiszen a színház már készült a felújításra.]

December 12. Szombat

A műhely (ha talán gyengeket és
keveseket) ma is folytatódott, hiszen
a ^{nap} ^{BP} minden tanács elhatározása lesz.

Az éjjel elvitték Fekete Gyulát, a
"Kéjosi fellelő" íróját.

10^h d. e. a rendőrség megérkezett
a Newrethi bányára. Most fel-
kutatást kezdtek, hogy ott fegyveres
ellenállás van-e!?!?!? ^{Órák!}

11^h Kötöny J. önkéntes bányame-
növelés. Egy iskolából álló collegium
(Illés Gy., Illés Endre, Tancsics Anna, Kékesi
László & Körtvély Terenc.) venne át a mű-
helyet a munka irányítását.

Műhely - növelésben intéző bizo-
sítási biz. Bóth lemondott. Font
a terület reue, Kékesi Jánosé, Kékesi
László a munkamegyerítő gyűlést.

December 12. szerda

A sztrájk (ha talán gyengült is valamicskét) ma is folytatódott, híven a nagy Bp. Munkástanács elhatározásához. Az éjjel elvitték Fekete Gyulát, a Májusi felbök íróját.

10 h. d.e. a rendőrség megszállta a Nemzeti Színházat, mert feljelentést kaptak, hogy ott fegyveres ellenállás készül?!?!?! Őrültek. [Nyilván a belügyiek jól tudták, hogy semmiféle erőszakos fegyveres cselekedetre nem készül a Nemzeti együttese. A megfélemlítési hadműveletet órára pontosították, mert:]

11 h. a Katona József Színházban megbeszélés. Egy írókból álló collégium (Illyés Gy., Illés E., Tamási Áron, Németh László és Karinthy Ferenc) venné át a színház eszmei irányítását. [Raksányi Gellért emlékezése szerint a Collégium gondolatát és az írók személyét Gellért Endre sugallta a bizottságnak. Minthogy ezen a délelőttön Sinkovits Imrének sietnie kellett a szövetség ülésére, így nem jegyezhetette fel azt a megismételt szavazást, aminek eredményeképp az írói kollégium mellé a Nemzeti Forradalmi Tanácsából három művész, Bessenyei Ferenc, Sinkovits Imre és Raksányi Gellért került a színház vezetésébe. Major pedig újra feltámadván ügyesen egyensúlyozott; nem erőszakoskodott, de kémelelte a felső helyzet erősödését, nyilván felsőbb kapcsolatait újra működtette, s ha lehetett, csatlakozott a Nemzeti küldöttségéhez is. Idővel Major a főiskolára is visszatért; biciklivel és micisapkában, Őze Lajos kíséretében érkezett, és a könyvtárban önkritikát gyakorolt a fiatalok előtt. A rossz pedagógiai módszerekről beszélt, mert „még Hevesi Sándor nevét se engedjük kimondani, most helyrehozzuk” ígérte, mint a rendező főtanszak vezetője. Szavát nem állta, mert évtizedeken át tanított még a főiskolán, de Hevesi rangját nem állította vissza. De gondja volt arra is, hogy az 1944-ben meggyilkolt Horváth Árpád életműve se váljon hagyománnyá.]

Utána a szövetségben intéző bizottsági ülés. Both lemondott. [Both Béla (1910–2005) rendező, minisztériumi, szövetségi tisztviselő, majd 1964–1971 között a Nemzeti Színház igazgatója, az említett gyűlésen önkritikát gyakorolt, de aztán újra fordult, s 1957 őszén a debreceni Csokonai Színház direktorának nevezték ki] *Hont a terület réme, Kállai [Gyula] éceszegébere, s kivívta a szakma egyöntetű gyűlöletét.* [Hont Ferenc (1907–1979) rendező, igazgató, 1945 után a színházi és filmélet vezető személye, Major riválisa. A hatalmi harcban Major Tamás kiszorította a szakmából, s 1953-tól főként tudományos kérdésekkel foglalkozott, de a forradalom eltiprásának hónapjaiban átmenetileg újra szellemi rendőrfelügyelőnek állt.] *Nem biztos a 16-ai nyitás.*

3 h.-kor megbeszélés a Parlamentben Kállai Gyulánál. Az előszobában Hont fogadott minket.

Elmondtuk a Nemzeti Színház problémáját s javaslatainkat. Tolmácsoltuk a szövetség álláspontját, s tárgyalási lehetőséget kértünk. A bebörtönzött s letartóztatott írók érdekében is szóltunk.

*Általános politikai tájékoztatója után kétségbe vontuk a terror s erőszaknak mint dem. és szoc. építőmunkának legkiválóbb eszközeit. Sok mindenben nem értettünk egyet, de egyet megértettünk: jó lesz nem ugrálni!!!! [kétszer aláhúzva.] *Nem tudom, hogy Kossuth mit érezne az épület állapotjának láttán.**

[Raksányi Gellért is ott volt a megbeszélésen; emlékezete szerint Ungvári László vitte a szót, főként a színházi autonómiaigényét hangsúlyozta. Így már különösen értjük Sinkovits Imre összegzését: önállóságban ne reménykedjenek. S okkal feltételezhetjük: Kállai Gyula fenyegetése összehangzott a reggeli fegyveres akcióval is.

A 12-ei nap leírását követően egy egészoldalas, fekvő rajz következik: rácsozatban egy félig kopasz fej portréja látható. Mintha Majort asszociálná. De nem hasonlít a későbbi karikírozott stílusra, ami Snkovits Imre rajzait jellemezte.]

December 13. csütörtök.

10 b. *Katona József Színházban társulati ülés. Ahol is az intézőbizottság bejelentette a művész kollégium megalakulását.*

11 b. *Próba a Fáklyalángból. Én is játszom: Vukovics Sebő igazságügyi minisztert. Az ENSZ-ben még mindig napirenden a magyar ügy.*

December 14. péntek

10 b. *próba a Fáklyalángból.*

Nem nyitunk 16-án, csak 13-án. Ma bent voltak Gáli Jóskánál. Jól van. Fegyőre nem engedi feküdni. Ügye rosszul áll. Rabkórházba akarjuk vitetni.

Ember György [a rádió dramaturgja] kiment. Azt nyilatkozta, hogy olyan rádióban nem dolgozik, ahol Szirmai ig. szobájával szomszédos helyiségben a TASZSZ kiküldött embere irányítja a háttérből a Rádió hangját.

A szemüveges Horváth Gyuszi visszajött.

[De nem jött vissza Szakmáry Zoltán és Bánk bán alakítója, Rajczy Lajos, aki 1957 májusában Montrealban öngyilkos lett; és nem tért vissza Juhász József sem, aki 1974-ben Torontóban végzett magával; továbbá elment férjével, Örményi Istvánnal, a Nemzeti Színház főmérnökével Szörényi Éva; távozott Ferrari Violetta, mindannyian a Nemzeti vezető művészei, s Pataki Jenő, aki nyolc év megszakitás után 1956 őszén ismét a Nemzeti tagja lett, Párizsban telepedett le. Ausztriába távozott, majd idővel Amerikában híre veszett Lendvay Lajos színésznek. Molnár Tibor, aki Gombos Kati kollégája volt az Ifjúsági Színházban és a forradalmi bizottság és a szövetség összekötője volt, hívta a Sinkovits családot, tartsanak vele nyugatra! Szakács Miklós hasonlóképp, de ő végül mégse indult el. 1957 nyarán Szakács Miklós Cyranóként már a belügy megbízásából járt Nyugaton, és eltávozott kollégáiról jelentett, s úgy vélekedett, hogy közülük Molnár Tibor „hazatérése” látszik legvalószínűbbnek. Az 1957. október 28-ai feljegyzésben, amelyet Nagy Antal rendőr főhadnagy „vett”, az 1. lapon kézzel írva Harangozó Szilveszter megjegyzése is olvasható „A Molnár-kérdést meg kellene említeni Aczél elvtársnak a legközelebbi beszélgetésen. Érdemes érte harcolni!” Cyrano dossziéjában 1959. június 15-ei jelentésben olvashatunk újra Molnár Tiborról, mert a hazatérő s még a Park Hotelben megszálló művészt telefonon hívta: „Nagyon örült és elnézést kért, hogy nem jelentkezett, de »tudod be kell oda járnom mindig és csak a jövő héttől mehetek oda ahova akarok, de majd felhívlak, s akkor neked egyedül mindent elmondok«.” Semmi kétség, az „oda”: Molnár megdolgozása folyt, csak szegény nem tudta, hogy Cyrano is „oda” tartozott. Ötven év múltán azt mondja Gombos Kati: „Ugyan hová mentünk volna és miért? Még csak nem is beszélünk róla Imrével. Nekünk itthon volt dolgunk.”]

December 15. szombat.

És itt a napló megszakad. „Jó lesz nem ugrálni!”: a „saját belügyeinkbe való beavatkozás” reménye, vagyis a szabadság álma végképp elapadt. Valótlan a róla készült könyv állításának első fele (*Sinkovits*), miszerint „szilenciumra ítélte a színházi törvényszék, majd 1958-ban elküldték a Nemzeti Színházból.” Idilli szinte a történet, mert a belügyi vállalat-szobák kálváriájáról és az Aczél Györggyel folytatott társalgásokról hallgat. Az *Egy mondat...* rettenete visszatért, ismét törvényerővé emelkedett, az illyési látomás: a zsarnoki idők új fejezete következett Sinkovits Imre életében is: „mint víz a medret / követed és teremted: / kémlélődsz ki e körből? / ő néz rád a tükrökből”. Fekete volt 1956 karácsonya, már csak bévül viselhették a jelet is, mert a ház éber lakóinak tartós zaklatása folytán, lakásának erkélyéről Sinkovits Imre bevonta a gyászlobogót. ❖

J E G Y Z E T E K .

Mindenekelőtt köszönöm GOMBOS KATALIN művésznőnek, hogy rendelkezésemre bocsátotta Sinkovits Imre 1956-os hagyatékát, és megannyi, sokirányú kérdésemre is mindig türelmesen, nagy gondnal válaszolt. Sajnos a magyar színházi élet forradalmi napjainak és a megtorlás hónapjainak története feltáratlan. Jelzi ezt, hogy az 1987-ben megjelent *A Nemzeti Színház 150 éve* című könyv se tárgyalja ezeket a hónapokat, „az ellenforradalmi eseményeket”, de az 1994-ben megjelent *Színházi Lexikon*, amellet, hogy a művészek életrajzában tudatlanságot mutat, leleményes fordulattal, épület-történettel és Major Tamás folytonosságával elhallgatja a forradalmi eseményeket. Sinkovits Imrével kapcsolatban például: 1958-ban mintha a maga kedvéből szerződött volna a József Attila Színházhoz. A memoárok adatai mellett személyes beszélgetések nyomán igyekeztem tisztázni az események menetét. Sok feltár tény nyomán számtalan új kérdés merült fel az október–december közötti napok történetében. Olykor Sinkovits Imre interjúba foglalt emlékezései és jegyzetei se illeszthetők pontosan az események sorába, éppen azért főntebbi írásom vázlatnak tekinthető.

Köszönet PAPP ISTVÁNNak, az Állambiztonsági Szolgálatok Levéltára munkatársának, aki segítette kutatásomat. MÜLLER ROLF az ÁSZL birtokában levő felvételt bocsátotta rendelkezésünkre. LÉNGYEL GYÖRGY egyetemi tanár, igazgató-főrendező, BREUER OTTÓ, a Nemzeti Színház nyugalmazott főügyelője, RAKSÁNYI GELLÉRT emlékei több vonatkozásban tisztázták előttem a kor eseményeit. Felhasználtam az egykor ÓZE LAJOSsal BANOVICH TAMÁSSal és PATAKI JENŐvel, továbbá BESSENYEI FERENCCEL (*Életem*, 2005/7–8) folytatott beszélgetéseim anyagát. NAGY GÁSPÁR érdeme, hogy a Szokolay Sándor *A tűz márciusa* című oratóriumának kérdése tisztázódott.

I R O D A L O M

Berek Katalin: *Tájkép magammal* (Lejegyezte Ézsias Erzsébet. Papirusz book, 2004); Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal* (Magvető K., 1986) (Megjegyzem: Fodor András említett naplója pontatlanul írja meg a 23-ai nap eseményét. Veres Péter és Beszenyei Ferenc szereplését a Parlamenthez köti, noha a délutáni Bem téri gyűlésen szóltak a sokadalomhoz.); Gábor Miklós: *Sánta szabadság* (Magvető K., 1997); Jókai Mór: *Életemből*, I. (Unikornis K., é. n.); Mocsár Gábor: *Minden időben* (Magvető K., 1989); *Kállai* (Bóta Gábor – Gervai András – Szigethy Gábor. Budapest Print, é. n.); Kövér György: *Losonczy Géza* (1956-os intézet, Bp., 1998); Ómolnár Miklós: *12 nap, amely...* (A dokumentumokat gyűjtötte, válogatta, szerkesztette Koltay Gábor. Szabad Tér K., 1989); *Sinkovits* (Sütő András – Cenner Mihály – Gervai András – Bóta Gábor – Göncz Árpád ajánlásával. Hungalibri K., é. n.); Tardos Tibor: *A tengervíz sós* (Abovo K., 1994); Tóbiás Áron: *A magyarok vére* (Varga–Tóbiás K. Paris-Budapest, é. n.); Valachi Anna: *A színjátékos életei* (Hunga-Print K., Bp., 1993).